

*Чистяк Д. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*Курганська А. Р.,
магістр кафедри романської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МІФОПОЕТИЧНИЙ ХРОНОТОП У ЗБІРЦІ «СЯЙВА» А. МОКЕЛЯ

Анотація. У статті досліджується організація образного простору збірки бельгійського поета А. Мокеля, де ключовими структурними елементами міфопростору тексту виступають архетип ЗЕМЛЯ та вербалізований метаобраз «ліс». Концептосфера ПРИРОДА становить яскравий приклад втілення концепцій циклічного міфологічного часу і втілює архетип повернення і творення світу.

Ключові слова: концепт, концептосфера, образ, архетип, міф, першостихії, бельгійський символізм.

Постановка проблеми. Творчість бельгійського теоретика мистецтва А. Мокеля являє собою унікальне явище в поетичній традиції символізму, оскільки саме в поетичних збірках письменника реалізуються основні теоретичні положення автора. Попри це, творчість А. Мокеля досі малодосліджена в сучасній науці, а аналізу його теоретичних доробків присвячено недостатню кількість праць [1–4]. Згідно з концепцією автора, лише символізація здатна передати трансцендентну ідею, що розуміється як певний ідеальний конструкт, який реалізується в символічній структурі за допомогою мовних засобів. З іншого боку, символ постає також як когнітивна одиниця, адже апелює до когнітивних процесів у людському мисленні, пробуджуючи певні почуття у реципієнта, не називаючи об'єкта прямо (концепція С. Малларме), а лише навіюючи відчуття за допомогою сугестії. Отже, символ містить у своїй структурі образ, що метафорично виражає імпліцитну ідею (концепт) [5]. Іншим важливим структурним елементом художнього тексту є архетип, який лежить в основі образу і виступає його структурно-семантичним ядром. Перспективним видається аналіз архетипного рівня тексту, що актуалізує міфопоетичний субстрат у збірці А. Мокеля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міфологічного станова інтерес для дослідників і філософів із XIX ст. (А. Шлегель, Ф. Шлегель, Ф.В. Шеллінг), де міф розглядався як основа художньої творчості та наголошувалося на його символічності. Теорії романтиків мали продовження в теоріях Ф. Ніцше, Р. Вагнера й, особливо, у XX ст. у напрямках структуралізму (К. Леві-Стросс, А.Ж. Греймас) та постструктуралізму (Ж. Бодріяр, Ж. Делез, Ж. Дерріда, М. Фуко). Погляди на міф як на «передісторію літератури» та її невід'ємну частину знаходимо також у працях радянських дослідників (С.С. Аверинцев, В.В. Иванов, О.Ф. Лосев, Ю.М. Лотман, Є.М. Мелетинський, В.Н. Топоров). За твердженням С.С. Аверинцева [6], статичними елементами міфу виявляються архетипи як маркери архаїчної свідомості, з яких складається міфічна оповідь, а фундаментальним архаїчним текстом, згідно з В.Н. Топоровим [7], є Книга Буття та всі її індоєвропейські аналоги, що зображають

космогонічний процес. Важливою розробкою науковця видається міфологема Світового дерева, яка дала змогу узагальнити бінарні смислові протиставлення та «встановити між членами цих пар відношення еквівалентності і створити таким способом перший достовірний універсальний знаковий комплекс» [7, с. 325]. Отже, Світове дерево стає своєрідною знаковою моделлю світу, а система бінарних опозицій, що розташовується на її вертикалі та горизонталі, моделює міфологічний хронотоп в аспекті часу та простору, притаманний архаїчному мисленню. Наприклад, освоєння простору та орієнтація в ньому відбувається в аксіологічних поняттях ПРАВЕ (правильність, раціональність, світле) та ЛІВЕ (неправильне, ірраціональне, темне, потойбічне) по горизонталі, ВЕРХ і НИЗ – по вертикалі, також знаходять своє місце такі опозиції, як ДАЛЕКЕ – БЛИЗЬКЕ, ВЕЛИКЕ – МАЛЕ, СВІТЛЕ – ТЕМНЕ, СУХЕ-ВОЛОГЕ тощо.

Пізніше з горизонтальної площини розвинувся поділ на чотири сторони світу, де ПІВДЕНЬ і СХІД маркувалися позитивно, а ПІВНІЧ і ЗАХІД – негативно. По горизонталі також з'являється поняття чотирьох пір року: ЗИМА, ВЕСНА, ЛІТО, ОСІНЬ, та поділ дня на РАНОК, ДЕНЬ, ВЕЧІР, НІЧ. Важливими в цьому контексті видаються архетипи першостихій (води, вогню, вітру, землі), які посідали чільне місце «майже в усіх міфологіях, починаючи з австралійської» [8], адже саме вони утворюють первинний матеріал для будівництва Космосу, а природні ритми служать утіленням концепцій циклічного міфологічного часу. Особливими в цьому контексті видаються архетипи води і землі, адже в креаційних текстах світ часто твориться з води з подальшим виділенням суші. Засновник «поетичної космології» Г. Башляр, досліджуючи архетипи землі та води [9–11] й похідні образи, також вважає, що «найкращий для матеріальної уяви тип поєднання – поєднання води і землі» [11, с. 33], наголошуючи на їх сполучуваності.

Природні феномени та небесні світила стають маркерами часу, що в більш розвинених міфологіях втілюється в різноманітних календарних міфах які відтворювали природні цикли. За твердженням М. Еліаде, «домінуючим у всіх космічно-міфологічних концепціях є циклічне повернення того, що було раніше» [12, с. 79], тобто «вічне повернення» з Хаосу в Космос, яке імітує міфологічний архетип творення світу. М. Еліаде доходить висновку, що міф – «це історія про те, що сталося in illo tempore», та про те, «що зробили боги або божественні істоти в Початку Часів» [12, с. 283]. Отже, міф постає як оповідь, що дає відповіді на онтологічні питання, архетипи – текстові універсальні знаки, з яких складається міфічна оповідь та одночасно архаїчні феномени, елементи освоєння людиною світу, що мали своє втілення у виробленні ряду поняттєвих констант.

Найбільш поширеними серед них є інваріантні міфологічні мегаконцепти ЖИТТЯ та СМЕРТЬ, що генерують ряд метаобразів, які набувають позитивної чи негативної конотації. Ці архетипи, у свою чергу, виступають структурно-семантичним ядром художніх образів та оприявлюють міфопоетичний субстрат художнього тексту.

Метою статті є дослідження часових і просторових відношень у тексті збірки «Сяйва» А. Мокеля, ключовим структурним елементом якого виступає архетип ЗЕМЛЯ (метаобраз «ліс»), який видається ключовим елементом збірки в плані космогонічного процесу та формування простору.

Виклад основного матеріалу. Збірка «Сяйва» А. Мокеля продукує ряд опозицій, де основною виступають міфологічні концепти ЖИТТЯ та СМЕРТЬ. Концепт РУХ актуалізує етапи творення світу, співвідносні з креаційними схемами космогонічних архаїчних текстів, що дає змогу прочитувати етапи творення як РУХ із непорядкованого і темного ХАОСУ (метаобразний комплекс ЗИМА) до впорядкованого КОСМОСУ (метаобразний комплекс ВЕСНА). Архетип ЗЕМЛЯ відіграє ключову роль у космогонічному процесі та продукує такі образи, як «рівнина», «гори», «трава», «грунт», «деревя», «гілки», «листя», «пустеля», «квіти», «каміня», «долина» та, особливо, «ліс» – метаобразний простір збірки, в якому відбувається дія. На етапі функціонування концептуального локусу ЗИМА спостерігається активна взаємодія архетипів ЗЕМЛЯ та ВОДА, домінує образ «крига» (архетип ВОДА). Метаобраз «небо» втілюється в образі «крижаний купол», який накриває застиглий ЛІС, утворюючи замкнений заледенілий простір. Наприклад, «заледеніле небо» постає в образі «скло». В епізоді пробудження природи архетип ЗЕМЛЯ активно взаємодіє з ВОГНЕМ. Цікавим видається образ «пустеля» (поезія “Aridité”), що зображає один із етапів пробудження природи, яка звільнилась від «криги» та «снігу», але ще не набула сталого вигляду, і такий стан видається автору схожим на пустелю (“Regarde bien: nul n’est ici. // Rien n’est que le désert, et la flamme, et le vide // de ton regard penché sur son néant torride. // Une ombre sur les flots errants s’est effacée // au souffle dit matin pur qui les ride” [13, с. 57]). Надалі першоелемент ВОГОНЬ розтоплює не лише воду, але й землю та небо (образ «крижаний купол»): “Le choc des ondes de l’aurore // ébranle les blancs môles du ciel, // et toute la terre en éveil // éperdument appelle les vagues multicolores // des flammes au flux torrentiel!” [13, с. 59]).

У збірці яскраво простежується ідея ЦИКЛІЧНОСТІ природного ритму від ЗИМИ-СМЕРТІ до ВЕСНИ-ВОСКРЕСІННЯ на образно-концептуальному рівні. Важливо, що всі елементи пейзажу постають як ті, що мають ДУШУ, але у міру замерзання ДУША їх тимчасово покинула (“quand revivait en elle au sursaut de la mort // l’âme ardente des bois pénétrés de soleil?” [13, с. 22]), що передбачає певне переродження природи. В аспекті часу також спостерігається цікава градація сезонів. Наприклад, нам представлена образна парадигма сезону ЗИМА, що підпорядковується мегаконцепту СМЕРТЬ, та парадигма ВЕСНА з трьома конкретними місяцями: березень, квітень, травень, що підпорядковуються мегаконцепту ЖИТТЯ. Кінцевою метою збірки є саме «травень» – найвища точка розквіту природи.

У збірці присутня «трилогія травнів»: “Mai mystique”, “Mai juvenile”, “Mai fraternal”, де останній, у свою чергу, поділений на чотири частини та пролог, що втілюють розквіт одного конкретного травневого дня, де з’являється образ «Марія», завдяки чому ЗЕМЛЯ отримує ще й ознаку родючості. У пере-

достанньому епізоді (“Veillée”) близько світанку зображується поява образу ЛЮДИНА, яка рубить ЛІС: “Le son grandit, se répercute. // Il se meut comme un être vivant, dur et fort... // Un homme, là-bas, au front morne, aux mains rudes, // meurtrit les troncs, brise les branches // et propage le deuil au cœur blessé de la forêt” [13, с. 123]. Проте автор закликає не оплакувати руйнування флори, адже, усвідомлюючи ЦИКЛІЧНІСТЬ і безперестанне відновлення світу, наголошує на тому, що, вирубаючи старі дерева, людина прокладає дорогу «новим долям». Отож А. Мокель гармонізує дві додаткові концептосфери – МИНУЛЕ і МАЙБУТНЄ. В епілозі (частина “Aube”) перед нами постає образ-актант «Селяни», що обробляють землю.

Родючість землі також пов’язана з образом «Марія», яка виступає в збірці символом ВЕСНИ. В її образі втілюється гармонійне поєднання всіх елементів Космосу. А. Мокель порівнює «землю» з «богинєю» (“ô ma déesse enfant, toute la Terre” [13, с. 111]). Автор наголошує на властивості саме метаобразу ЗЕМЛЯ для втілення дієсхеми «вічного повернення»: “Mais la terre, selon son œuvre de merveille, // suscite les divines vaillances de vie: // la sylve tout entière en l’éternel retour // exulte au souffle de l’amour” [13, с. 117]. В епізоді появи богині А. Мокель додає маркер “La Visiteuse”, який указує на те, що ВЕСНА не прийшла назавжди і, згідно з концепцією циклічного часу, знову настане ЗИМА.

Висновки. Збірка А. Мокеля являє собою цікавий приклад конструювання авторського художнього міфосвіту, ключовим елементом якого виступає архетип ЗЕМЛЯ. В аспекті простору цей архетип постає вмістилищем основних образів збірки, серед яких особливе місце посідає метаобраз «ліс». В аспекті часу ідеологічний концепт автора РУХ актуалізує етапи циклічного природного ритму від ЗИМИ-СМЕРТІ до ВЕСНИ-ВОСКРЕСІННЯ. На етапі ЗИМА спостерігається активна взаємодія архетипів ЗЕМЛЯ та ВОДА, що імпілікує домінування метаобразу «Крига». В епізоді пробудження природи архетип ЗЕМЛЯ активно взаємодіє з ВОГНЕМ та уможливорює переродження природи в процесі руху та взаємодії першоелементів. Перспективним вважаємо подальший аналіз космологічних елементів у творчості письменника.

Література:

1. Чистяк Д.О. Текстова концептосфера бельгійського символізму в теоретичних працях Альбера Мокеля. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». 2014. № 11. Т. 2. С. 83–85.
2. Gorceix P. Albert Mockel: Propos de littérature, Stéphane Mallarmé, un héros et autres textes. Paris: Honoré Champion, 2009. 286 p.
3. Mockel A. Esthétique du symbolisme / Étude par M. Otten. Bruxelles: Palais des Académies, 1962. 256 p.
4. Чистяк Д.О., Курганська А.Р. Художня концептосфера першостихії «ВОГОНЬ» у збірці «Сяйва» Альбера Мокеля. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Філологія». 2018. Вип. 19. С. 163–169.
5. Курганська А.Р. Поетика першостихій як міфопоетична складова художнього тексту. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 46. С. 402–404.
6. Аверинцев С.С. Аналитическая психология К.-Г. Юнга и закономерности творческой фантазии. Вопросы литературы. 1970. № 3. С. 113–143.
7. Топоров В.Н. Мировое дерево: универсальные знаковые комплексы. Т. 1. М.: «Рукописные памятники Древней Руси», 2010. 448 с.

8. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. М.: «Наука», 1976. 408 с.
9. Башляр Г. Земля и грезы о воле / Пер. с франц. Б.М. Скуратова. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2000. 383 с.
10. Башляр Г. Земля и грезы о покое / Пер. с франц. Б.М. Скуратова. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2001. 320 с.
11. Башляр Г. Вода и грезы / Пер. с франц. Б.М. Скуратова. М.: Издательство гуманитарной литературы, 1998. 268 с.
12. Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское / Пер. с фр. М.: Научно-издательский центр «Ладомир», 2000. 414 с.
13. Mockel A. Clartés. Paris: Mercure de France, 1901. 135 p.

Чистяк Д. А., Курганская А. Р. Мифопоэтический хронотоп в сборнике «Clartés» А. Мокеля

Аннотация. В статье исследуется организация образного пространства сборника бельгийского поэта А. Мокеля, где ключевыми структурными элементами мифопространства текста выступают архетип ЗЕМЛЯ и вербализованный

метаобраз «лес». Концептосфера ПРИРОДА представляет собой яркий пример воплощения концепций циклического мифологического времени и воплощает архетипы возвращения и создания мира.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, образ, архетип, миф, первостихии, бельгийский символизм.

Chystiak D., Kurhanska A. Mythopoetic chronotope in “Clartés” of A. Mockel

Summary. The article explores the organization of the figurative space of the collection of Belgian poet A. Mockel where the archetype of the EARTH and the metaimage “forest” are the key structural elements of the mythological space of the text. The conceptual sphere NATURE is a vivid example of the producing of the concepts of cyclical mythological time and implies the archetype of eternal return and creation of the world.

Key words: concept, image, archetype, myth, poetics of elements, Belgian symbolism.